

Микола Вегеш

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

(Історіографічні аспекти)

За кордоном про митрополита Андрея Шептицького вийшла велика кількість праць, в яких їх автори намагалися прослідкувати головні віхи в його житті, показати роль Шептицького у піднесенні національного і культурного рівня українців, передусім тих, що проживали у Західній Україні, проаналізувати його погляди, різнобічну освітню, культурну, екуменічну та політичну діяльність. Зарубіжні історики мали можливість вільно висловлювати свої думки, чого не можна було сказати про дослідників, які видавали праці в межах колишнього Радянського Союзу. Враховуючи той факт, що про життя і діяльність Шептицького опубліковано кілька сотень праць, ми зупинимося тільки на основних.

Серед спеціальних робіт, в яких аналізувалися життя і діяльність Андрея Шептицького, необхідно назвати працю о. Василя Лаби, перше видання якої побачило світ у 1965 р.¹ Окремі розділи його монографії носять назви: "Боярський рід Шептицьких", "Хлоп'ячий і шкільний вік майбутнього Митрополита Андрея", "Важливе рішення д-ра Романа Олександра Графа Шептицького", "Роман Шептицький васеліанським ченцем", "Андрей Шептицький Станіславським єпископом", "Єпископ Андрей Шептицький Галицьким митрополитом", "Митрополит Андрей - Князь української Церкви", "Митрополит Андрей - український Мойсей", "Той, хто молиться за своїх братів". Цей перелік розділів праці В. Лаби свідчить про всебічність висвітлення життєвого шляху митрополита. Однак сам автор вважав своє дослідження скромною працею. У передмові до книги В. Лаба писав: "Говний життєпис Митрополита можна буде зладити не швидше, як щойно тоді, коли наголовок того життєпису буде звучати: "Життя св. Андрея, Великого Галицького Митрополита". Все, що

¹ Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. - Люблин: Свічадо, 1990.

про нього буде писане до того часу, це тільки причинки, які майбутній гагіограф збере в одну цілість. Я обмежуся до того, щоб за порядком записати найголовніші події з життя Митрополита, і так немов ткаю канву, на якій будуть мережати чесноти, ідеали і діла Великого Митрополита та увічнювати його у вдячній пам'яті українського народу. Мій скромний нарис життя митрополита Андрея є тільки висловом моєї скромної особливішої вдячності для нього: мого Виховника, Святителя і довголітнього Ієрарха"¹.

Ще раніше вийшли з друку праці С. Барана² і В. Дорошенка³. Обидва ці нариси є подібними до праці В. Лаби. В них аналізуються в загальних рисах основні етапи життя і діяльності митрополита. Професор університету в Торонто О. Баран - автор цілого ряду статей про екуменічні ідеї Андрея Шептицького⁴. Роль Шептицького в житті митрополита Йосипа Сліпого дослідив І. Хома⁵.

Велику увагу особі Андрея Шептицького приділяв у своїх працях відомий зарубіжний історик І. Лисяк-Рудницький. У статті "Українці Галичини під Австрійським пануванням" він писав, що Шептицький "загально визнаний як один із видатних слов'янських церковних діячів нашого століття... Досить згадати, що він заснував нові чернечі ордени, провів літургійні реформи і сприяв теологічним дослідженням. Тримаючись оддалік від поточної політики, Шептицький зробив великі послуги українській справі, тактовно використовуючи свої зв'язки у Відні, а також як щедрий покровитель мистецтва... Інтелектуально повороткий і свідомий потреб часу, він заохочував участь духовенства у громадському житті. Той факт, що греко-католицьку церкву те-

¹ Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги.-Люблин: Свічадо, 1990. С.5.

² Баран С. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність.-Мюнхен, 1947.

³ Дорошенко В. Великий Митрополит.-Йорктон, 1958.

⁴ Баран О. Митрополит Андрей Шептицький і його екуменічні ідеї (У 50-у річницю смерті Великого Митрополита) //Український історик - 1994.-№1-4.-С.182-188.

⁵ Хома І. Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого //Альманах "Гомону України".-Торонто, 1995.-С.49-75.

пер очолювала важлива персона й водночас виразна, яскрава особистість, дав українському національному рухові певності у своїх силах. Проте Шептицький був не вузьколобим націоналістом, а людиною наднаціонального бачення: ідея, якій він присвятив своє життя, - це поєднання західного та східного християнства. Це передбачило повагу до всіх рис східної релігійної традиції, сумісних із католицькою догмою"¹. В багатьох питаннях, вирішення яких були життєво необхідними для українців Східної Галичини, Андрей Шептицький займав компромісну позицію². У праці "Український національний рух" І. Лисяк-Рудницький в черговий раз повертається до постаті Андрея Шептицького. На його думку, "під керівництвом визначної особистості - Андрея Шептицького, галицького митрополита від 1900р., греко-католицька церква стала тісно пов'язана з боротьбою України за незалежність"³. З такими міркуваннями необхідно погодитися.

Великі надії на підтримку Андрея Шептицького ставили діячі Української Народної Республіки Лонгин Цегельський і Володимир Винниченко. І. Лисяк-Рудницький наводить цікавий епізод на сторінках своєї праці "Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка": "Коли Цегельський зауважив, що такий крок (зробити митрополита головою всеукраїнської церкви - М.В.) означає би розрив з православ'ям, Винниченко зразу ж відповів: "Православ'я скасуємо! Це ж воно завело нас під царя східного, то воно проводило обмоскалення України. Православ'я завжди буде гравітувати до Москви. Ваша (галицька) унія добра для відрізнення від Польщі, і від Москви. Унія із природи стає (національно-свідомим) українцем. Скличемо синод єпископів, архімандритів та представників мирян з України, і порадимо їх прийняти унію (церков) а Шептицького поставимо на чолі. Ще й порозуміємося з Римом, щоб його зробив патріархом України... Ви думаєте, я жартую?"⁴.

¹ Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе.-Т.1. Київ: Основи, 1994.-С.436-437.

² Там само.-С.422.

³ Лисяк-Рудницький І. Український національний рух // Там само.-С.476-477.

⁴ Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка // Там само.-Т.2.-Київ: Основи, 1994.-С.102-103.

Досліджуючи життя і діяльність Вячеслава Липинського, І. Лисяк-Рудницький теж не обходить увагою заслуг галицького митрополита. Справедливо відносячи Андрея Шептицького до яскравих представників польсько-української аристократії, вчений писав: "Розглядаючи незліченні послуги, що їх надала українській справі тільки ця особистість, можна запитати себе, чи участь більшої кількості таких людей, як Шептицький, не змінила б вислідів української боротьби за самостійність із поразки на перемогу"¹.

На відміну від тверджень радянських істориків, І. Лисяк-Рудницький справедливо відмічав, що "Шептицький у питаннях загальнонаціонального значення ладнав з існуючими партіями й не вважав за доцільне творення окремої католицької політичної організації, що було метою Хомищина"². Він був "настроєний, говорячи термінологією пізнішого часу, більше екуменічно та хотів зберегти у Греко-Католицькій Церкві корені східної, візантійської традиції"³. Таким чином, хоча І. Лисяк-Рудницький і не написав спеціальної праці про Андрея Шептицького, але проаналізував різноманітні моменти його діяльності, дав об'єктивну оцінку галицькому митрополиту.

Спробу написати короткий біографію Андрея Шептицького зробив Роман Головин. Проаналізувавши основні моменти в житті і діяльності галицького митрополита, автор відмітив: "І. Франко був захоплений бурхливою діяльністю і культурною роботою Шептицького. Він з М. Павликом часто навідували митрополита у наукових справах. Вони були здивовані способом життя графа-митрополита. Жив як аскет: мала кімната, сам у вовняній чорній рясі монаха-студита, звичайним чорним ремнем підперезаний, чотки за поясом або в руках, найскромніша страва...⁴. На глибоке переконання автора, Шептицького "завжди турбувало майбутнє

¹ Лисяк-Рудницький І. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу // Там само.-С.163

² Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський// Там само.-С.215.

³ Там само.

⁴ Головин Р. Владика Андрей // Альманах "Гомону України"-Торонто, 1994.- С.45-46.

українського народу. В міру своїх можливостей владика намагався якось перешкодити денационалізації нашої інтелігенції"¹.

Вагоме місце посідає постать Андрея Шептицького на сторінках загальної праці про історію церкви І. Ортинського. На думку автора, "митрополит Андрей Шептицький стає найбільшою особистістю, яку рід Шептицьких дає Україні. Адже був він не тільки безумовним та безперечним провідником Української Церкви через пів століття, але й найвищим авторитетом серед українського народу у такі важкі часи української історії. Його можна б назвати прецедним даром Божого Провидіння багатостраждальному українському народові"². Дослідник чітко підмітив, що "його погляд не затримується тільки на Україні, хоч вона залишається його першою ціллю. Через відповідь вірності українському народу Митрополит Шептицький хоче повести до єдності всіх східних християн. Він має намір завершити те, що розпочала Потієва Унія, а зокрема те, про що мріяли великі митрополити з XVII століття, Йосип Вельямин Рутський та Петро Могила: український патріярхат із осідком у Києві в пов'язанні з усією вселенською Церквою під зверхністю Папи"³.

Окремі штрихи до портрету Шептицького-політика зробили у своїх працях відомі зарубіжні вчені В. Косик⁴ і Р.П. Магочій⁵. Останній, зокрема, відзначив, що "в сусідній Галичині (1938-1939 рр. - М.В.) українці під проводом впливового греко-католицького митрополита Львівського Андрея Шептицького з великою надією поглядали на Підкарпатську Русь"⁶. Андрей Шептицький привітав закарпатців з наданням їм Прагою автономних прав, відслужив молебень у Храмі Святого Юра, вів переписку з Августиним Волошином.

¹ Там само.-С.109.

² Ортинський І. Хрещення, хрест та харизма України.-Дрогобич, 1993.-С.108.

³ Там само.-С.109.

⁴ Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні,-Париж, Нью-Йорк, Львів, 1993.

⁵ Могочій П.Р. Формування національної свідомості : Підкарпатська Русь (1848-1948). - Ужгород, 1994.

⁶ Там само.-С.145.

Важливою і цікавою у всіх відношеннях є праця Ришарда Тожецького "Митрополит Андрей Шептицький", яка вперше побачила світ у 1988 р. Піднявши цілий ряд складних проблем, автор детально зупинився на неоднозначному ставленні до митрополита різних політичних сил: "Досі залишається відкритим питання про те, чому митрополит не знаходив належного послуху серед широких верств українського суспільства. Діяло націоналістичне підпілля, виховане після першої світової війни в душі боротьби. Процес його переорієнтації розвивався дуже повільно, і воно не мало наміру, зокрема, внаслідок нереалістичної оцінки міжнародних умов, тієї боротьби зректися. Заполонити серця і запальні уми було надзвичайно важко, навіть якщо йшлося про вплив на духовних осіб. Вони походили переважно із селянства і становили опору національного руху, а нерідко - націоналізму, що виріс на соціальній і національній кривді, завданій українцям. Такі люди з-поміж духівництва були впевнені: якщо українці матимуть збройну силу, то Третій Рейх рано чи пізно прислухається до їхніх вимог, вірили у спільність інтересів, у припинення хижацької політики стосовно України. Деякою мірою ці причини призвели до фактів схвалення дій тих священників, які були капеланами при різних військових одиницях, що співпрацювали з вермахтом або були у нього на службі (тут іде мова про батальйони "Нахтігаль", "Роланд" чи дивізію "Галичина")"¹. Якби там не було, але "консолідаційні зусилля митрополита добре знані всім українцям"².

Велика заслуга зарубіжних дослідників полягає ще в тому, що ними опубліковано цілий ряд збірників документів, вибраних праць Шептицького, його пастирських послань³. Опубліковані спогади С. Шептицької⁴. У 1982 р. в Філадельфії побачила світ повість Григора Меріам-Лужницького "Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері", яку на сьогоднішній день вважають

¹ Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький //Ковчег.-1993.-ч.1.-С.108.

² Там само.-С.109.

³ Митрополит Андрей Шептицький. Твори (аскетично-моральні).-Рим, 1978; Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького.-Т.І. (Пастирські листи).-Торонто, 1965.

⁴ Шептицька С. Молодість і покликання о.Р.Шептицького.-Рим, 1987.

однією з найбільших сенсацій в українській літературі¹. У передмові до книги Л. Рудницький писав, що "Дванадцять листів" не можна беззастережно віднести до того жанру епістолярної повісті, що й деякі твори (маються на увазі "Памела", "Кляриса" та деякі інші - М.В.), оскільки це любовні романи... Повість Меріама-Лужницького теж про любов - сина до матері, про найприроднішу, ідеалістичну; нееротичну, можна сказати, священу любов. Отже, "Дванадцять листів", не так тематично, як радше своєю формою входять у світову епістолярну традицію². Окремі історики ставлять під сумнів автентичність листів митрополита Шептицького до матері³. Однак, якби там не було, Меріам-Лужницький правдиво, хоча і в художній формі, виклав біографічні сторінки і переживання молодого Шептицького.

Серед праць вітчизняних дослідників заслуговують на увагу, перш за все, праці вченого з Івано-Франківська, професора Я.Ю. Заборовського. У 1995 р. побачила світ його книга "Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народів (1865-1944 рр.)". Автор у стислій формі описав основні періоди життя і діяльності Андрея Шептицького, проаналізував його погляди. Не можна не погодитися з твердженням автора, що "славетні особистості - немов високі гори, сніжно-білі вершини яких видно за багатьох десятків кілометрів, бо не можуть закрити їхні височінь дерев, ні складки поверхні землі. Митрополит Андрей Шептицький, безумовно, заслужив бути названим славетним, бо немає практично жодної ділянки суспільно-політичного життя Галичини в ХХ ст., де ми не зустрічалися з ділами чи, як мінімум, значним впливом його особи. Рівних йому церковних або світських діячів можемо знайти хіба що в ХVІІІ ст., для прикладу, Вініамін Ругський - київський митрополит; а то ще в Х-ХІІІ ст. Серед князів - Волидимир Великий, Данило Галицький. Тому не диво, що давно вже Митрополита Шептицького

¹ Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері (упорядкував і примітками доповнив Григор Меріам-Лужницький). - Львів: Світ, 1994.

² Там само.-С.3.

³ Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві і народів (1865-1944). - Івано-Франківськ.-С.5.

називають не зовсім вдалим з філософського боку, але цілком влучним історичного терміном "Князь Церкви"¹.

Високо оцінив сподвижницьку діяльність митрополита Андрея Шептицького історик-теолог К. Панас. На його глибоке переконання, Шептицький - одна з найяскравіших постатей нашої історії, ім'я якого ввійде в число святих отців-ісповідників Української Католицької Церкви. Дослідник виділяє дві важливі справи, які здійснив галицький митрополит: "Усе своє життя і весь свій геній митрополит присвятив змаганню за Українську Церкву - духовну твердиню української нації, якої не змогли б знищити всі сили світу і пекла. Другою справою, якій цей геній нашої історії присвятив своє життя, було відновлення української Київської митрополії в межах її існування за часів київської княжої доби і проголошення Українського Патріархату. На жаль, несприятливі політичні події в Європі перешкодили здійсненню цього великого діла"².

Микола Береславський, описуючи різноманітну діяльність Шептицького, виділив ставлення митрополита до розвитку української культури - збирання пам'яток давнини, допомога українським митцям, створення гімназій тощо. "Владика Андрей, - на глибоке переконання дослідника, - був великим гуманістом, людолюбцем, він виступав за соціальну справедливість, допомагав бідним, нужденним. Це засвідчують його слова і діла"³. Митрополит Андрей Шептицький уважно слідкував за процесами, що мали місце в Закарпатті. Цій проблемі присвятили свої праці ужгородські історики⁴.

¹ Там само.-С.4.

² Кость Панас. Історія Української Церкви. - Львів, 1992.-С.132.

³ Береславський М. 3 Історії Української Греко-Католицької Церкви - Книга 2.-Львів, 1992.-С.31.

⁴ Зимомря М., Гомонай В., Вегеш М. Августин Волошин. - Ужгород, 1995; Задорожний В., Вегеш М. Андрей Шептицький: просвітитель, політик, людина // Срібна земля.- 1993.- 6 квітня; Вегеш М. Митрополит Андрей Шептицький і Закарпаття // Рад. Верховина.- 1992.- 13 червня; Вегеш М., Фенич В. У Храмі Святого Юра // Верховина.- 1994.- 26 квітня; Вегеш М. Могутня постать української історії // Календар "Просвіти" на 1995 рік.- Ужгород, 1995.- С. 142-144; його ж. Могутня постать української історії. До 130-річчя митрополита Андрея Шептицького // Карпатська Україна.-1995.- 1 серпня; Фенич В. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) // Молодь України. Наукові записки молодих вчених Ужгородського державного університету .-Т.4.-Ужгород, 1994.-С.73-80.

Таким чином, у працях зарубіжних і вітчизняних істориків дається висока оцінка подвижницької діяльності галицького митрополита Андрея Шептицького. Історики підкреслюють його великий вклад у розвиток греко-католицької церкви і культури у Галичині, піднесення рівня національної свідомості всього українського народу. Дослідження сучасних істориків розвінчують писання радянських вчених про "буржуазно-націоналістичну і фашистську діяльність" галицького митрополита.